

Bland svin och andra djur

Jörgen Håkansson



Foto: Anders Holmström/TT

I år skulle *den ständigt svartklädda, alltid cyklande* författaren Elsa Grave ha fyllt 100 år. Detta har genom olika arrangemang uppmärksammats på flera håll, främst i södra Sverige där hon verkade. Hon är årsbarn med den ryktbare Ingmar Bergman och författarkollegan Verner Aspenström, med vilken det finns flera likheter. Hos båda kan man spåra en surrealistisk och tydlig visuell impuls och här finns en befrydad upptagenhet vid fan ur alla djurgrupper. Elsa Grave har i sitt författarvärv beskrivits på många sätt:

Det sprakar i hela hennes författarskap. Djuriskt, vildsint, roligt och dynamiskt. Men aldrig gulligt och inte domesticerat.

Hennes metaforer kan vända på en femöring. Bottenkänslan lodas lika elegant som hon svingar sig upp till euforisk luftighet.

I hennes texter skymtar den starka person vars devis var att man "måste vara olydig."

Hon skildrar moderskapets svårigheter, och omöjligheten att skydda sina barn i en våldsmärkt efterkrigstid.

Eftersom hon gick på tvärs mot alla konventioner kallades hon för både häxa och dålig mor.

Det är poesin som placerat Elsa Grave på parnassen, om det nu inte vore så att begreppet parnass passar illa för en diktare som befinner sig i opposition nästan hela tiden, mot den förbannade världen, mot de maktgalna männen och lojala kvinnorna och existensens kvintessens, mot sig själv om så krävs.

Det är främst den närmast gränslösa men inspirerade brokigheten man fastnar för, och den obändiga nedåtrörelsen där allt förment heligt profaneras och bot-

tengrumset stiger till ytan i vackra virvlar, tillsammans med "utöda lopparter" och annan ohyra.

Hon var en av modernismens mest betydande lyriker i en tid då det ännu var svårt för kvinnor att etablera sig som seriösa författare.

Grave gestaltar med djupt allvar och humor människans dubbelhet. Med sin vassa penna skildrar hon dåtidens och vår tids viktiga frågor som miljö och världsfred, kärlek och moderskap.

En tidig feminist som hade modet att i poesi tala om det i livet som inte är yta, som inte är vackert, som är kött, kropp och maktrelationer.

Bakgrund

Elsa Grave föddes 17 januari 1918 och växte upp intill kolgruvan i nordskånska Nyvång, där fadern var överingenjör. Elsa tog studenten i Helsingborg 1938. Under det följande året reste hon runt i Europa och tog kurser vid olika konstskolor. Under denna resa kom hon att bevittna andra världskrigets utbrott först i Budapest och sedan på väg hem i Berlin. Därefter utbildade hon sig vidare, tog en fil. kand. vid universitetet i Lund och studerade vid Isaac Grünewalds målarskola i Stockholm. Hon var gift med läkaren Olle Hensch-Nyman ett tiotal år från 1945. Familjen flyttade runt bland olika städer, Boden, Linköping och Lund. De fick gemensamt två döttrar. Tillsammans med döttrarna reste Elsa till Capri på en årslång stipendievistelse. Vid återkomsten 1957 bosatte hon sig på Blomstervången, utanför Halmstad i en gammal villa i Vapnödal, som kallades såväl kråkslott som Villa Villekul-la. Där levde hon i fyrtio år. 1958 föddes en tredje dotter. Elsa var nu ensamstående mor till tre döttrar, som hon försörjde genom sitt författarskap.

Författarskapet

Elsa Grave gav ut arton diktsamlingar från debuten 1943, fem prosaböcker och en handfull teaterpjäser samt verkade som bildkonstnär. Hon deltog livligt från och med 1950-talet i dags- och fackpress med debattartiklar i kultur- och samhällsfrågor samt framträdde flitigt med uppläsningar av sina alster.

Tre olika temakretsar har dominerat

Poesihörnan

Den här essän om Elsa Grave skulle/borde ha funnits med i nr 4 2018, eftersom hon det året fyllde 100 år. Men p.g.a. utrymmesbrist fick bidraget vänta tills nu. Vi beklagar detta. Men förseningen förtar förstås inget av Graves storhet.

hennes verk:

Moderskapets problem

Förhållandet till män och kärlek Samtidens stora humanitära frågor som krig och svält, förtryck och miljöförstöring

Hon använder ofta djur i sin poesi. Vissa djurarter fungerar heroiserande och höjer stilnivån, t.ex. lejonet eller albatrossen. Sådana högstatusdjur tillhör ett poetiskt allmängods inom dikten. Andra djur bryter i stället poesins goda ton. I Graves dikter finner vi djur som grisar, råttor, skalbaggar, mullvadar, marulkar, ja hela den zoologiska paletten. Hon liar sig med djuren för att riva upp hierarkierna och ta sig kvinnlig frihet.

Svinborstnatt

Hennes stora genombrott kom 1948 i samlingen *Bortförklaring*. Här första strofen av den dikt som oftast citeras när hennes författarskap kommer på tal:

Svinborstnatt och kvalmig lukt i stian,
suggan snarkar i sin dröm
dröm av dubbelhakar, galtabetar
surnad mjölk och här och där
ett brunt potatisskal,
djupast ner i drömmen glider
strömmar utav blåmjölk
där en flik av grädden ännu döljer
svarta liket av en fluga.

Här inleder hon ett groteskeri, som kom att få många efterföljare, bland andra Sonja Åkesson och Kristina Lugn. Graves dikter ger intressanta undertexter till en konventionell bild av moderskap. De handlar om hennes brottning med modersrollen, hennes vända inför den blodsörjiga värld till vilken hon föder sina barn. I en intervju har hon berättat att hon skrev dikten när hon ammade sitt första barn. Suggan i dikten visar på moderskap som fysisk njutning. Hon är överväldigande kroppslig och så koncentrerad på sig själv att barnet (eller kultingen) försvinner. Stian vilar god och varm, mat finns i överflöd liksom närhet och rofylld vila. Det är alltså inte

barnet som utgör innehållet i denna slags moderslycka utan den egna kroppen. Sugan ger en överklig skrattpild i jämförelse med den konventionella madonnabilden av moderskap.

Ur "Mödrar som vargar" (1972)

I forskningen kring härskartekniker betraktas martyrskap som en hård maktfaktor. Martyren är inte svag. Martyren gör svagheten till makt, destruktiv styrka. Grave ser detta. Hennes poesi slåss mot modern som passivt aggressiv, mot madonnamartyren, som kväver sina barn med ömhet: "vi mödrar/ födande våra tvåbenta/ ägodelar."

Graves syn på moderskapet som känslomässig rovdrift är bitvis nattsvart som i några rader ur dikten *Djävlar*:

/...../
jag besjunger sanslöst
denna skräck
för att mitt barn
lider
lika mycket
av att vara mitt barn
som jag lider
av att vara mitt barns
moder

En annan bild av moderskap får vi i den centrala dikten *Övergivna*. Denna strof kommer igen på tre ställen och bidrar till att hålla samman samlingen. Här finns ekon från Vietnamkriget och rapporteringen om dess övergivna barn:

Vinden tjuter
i ett övergivet barn
i bröstkorgen rasslar
ett hjärta
tomt av förkolnade famnar
ett hjärtskelett
av rykande ömhet
från en trasig mor
hon hänger i taggtråd
så stilla
som ett pappershjärta
i en julgran
och vinden sjunger
också i henne
genom tinningarna
blöder en vit oboe
sin ängsliga sång
om bortsprungna barn.

Ett återkommande tema i vad Grave säger om moderskap berör det felaktiga i att

definiera mammarollen som privat. Att föda och fostra barn måste, i stället enligt henne, definieras som en samhällsuppgift. Familjelivet har numera blivit föremål för familjepolitik och den traditionellt privata familjebilden gäller inte längre.

Balans mellan frihet och kärlek

Texten nedan skrev Grave i början av 1970-talet på uppdrag av en statlig utredning (SOU 1972:41) i jakten på att hitta de rätta orden för en ny civil ceremoni vid giftermål. Dikten pekar på möjligheten att se äktenskapet som "en frihet för två" i stället för den vanliga inställningen att giftermål är att slutgiltigt låsa in sig i en tvåsamhetsbur besglad av en gyllene boja. Elsa skrev två alternativa förslag. Jag återger här version 1:

NN och NN
Ni gifter er idag med varandra.
Ni går in i den frihet för två
som kallas äktenskap där ni
tillsammans kan utveckla en
personlig inre samhörighet som
skyddar mot yttre obeständighet.

Räck nu varandra (båda) händerna
för att ni älskar varandra och
vill leva tillsammans.

(Och som ett minne av den här stunden
ge varandra en ring.)

Ingen äger den andres liv
men kärleken kan äga era
liv att växa, förvandlas
och berikas i er samvaro
så att ni också förmår älska
varandra i aktning för varandras
oberoende och frihet.

Härjad metafysisk röst

Är vi mogna
för kosmologisk
medbestämmanderätt
eller har vi redan
nyttjat den självtaget
långt utöver gränserna
för vad en sådan rätt
innehåller
/...../

Den här strofen finns i Graves samling *Slutförbannelser* (1977) och visar hennes stora samhällsengagemang. Den är en

slags apokalyps. Krig och miljöförstöring har dödat allt liv. Vad som återstår är ett antal röster, som klagar och förbannar. Med sin teknokratikritik får boken sägas ligga rätt i tiden och den mötte också en massiv uppskattning. Karl Vennberg och Erik Beckman prisade den. Boken jämfördes gång på gång med Harry Martinsons *Aniara*. Grave kallades av många kritiker "visionär", en egenskap som vanligen brukar tillskrivas män. Röster höjdes t.o.m. att hon borde väljas in i Svenska Akademien. *Slutförbannelser* har tonsatts av Rolf Enström som rekviem.

För att uppmärksamma hennes 80-årsdag 17 januari 1998 bildades det livaktiga Elsa Grave-sällskapet i den del av Skåne där hon växte upp och där bergen av aska ligger höga sedan kolbrytningens dagar.

Elsa Grave har tilldelats ett stort antal priser och stipendier bl.a. Bellmanspriset, Samfundet De nios pris, Övralidspriset och Litteraturfrämjandets stora pris, "Lilla Nobelpriset." Elsa Grave avled 17 juni 2003.